

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ՇՄԱԽՈՆԵԱՆԻ

ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

(Նոր Զուղայի Սբ. Ամենափրկիչ Վանք)

Նոր Զուղայի Սբ. Ամենափրկիչ վանքը, սկսեալ դեռեւս 17րդ դարի սկիզբներից, եղել է Իրանի մեծ մասի, առաջնորդանիստը եւ հովուել գրեթէ ամբողջ պարսկահայութեանը, բացի Ատրպատականի շրջանից, որին յետագայում՝ 18րդ դարում, միացել է նաեւ Հնդկաստանն ու Ծայրագոյն Արեւելքը, Նոր Զուղան կոչելով Պարսկա-Հնդկաստանի կամ Իրանա-Հնդկաստանի Հայոց թեմ:

Ահա, այս բերումով էլ, Սբ. Ամենափրկիչ վանքում հաւաքուել է մեծ թուով հին ու Նոր գրութիւններ ու նամակներ, եկած թեմի զանազան շրջաններից, որոնց թուում եւ Հնդկաստանից ու հեռաւոր Զաւայից եւ հայկական սփիւռքի այլ գաղութներից:

Նկատի ունենալով, որ անցեալ տարի գուգադիպում էր հայ մամուլի 200ամեակը, որն սկիզբ առաւ 1794 թուին Մադրասում, Յարութիւն քհնյ. Շմաւոնեան Շիրակեցու ջանքերով, առ այդ ստորեւ բերում ենք Նոր Զուղայի Սբ. Ամենափրկիչ վանքի արխիւում գտնուող Յարութիւն քահանայի նամակների եւ ստորագրութիւնները կրող գրութիւնների համառօտ բովանդակութիւնը, իսկ երկու նամակները՝ ամբողջութեամբ:

Արխիւում եղած վեց նամակներից միայն մէկն ու մէկի կէսն են գրուած իր ձեռագրով, միւսներն միայն ստորագրուել են իր կողմից կամ երկրորդ օրինակն են:

Սոյն գրութիւնները որ թուով ինը հատ են. գտնուում են վանքի հին արխիւի «Անհատական գրութիւններ»ի բաժնում, թղթապանակ թիւ 25ում¹:

Գրուածքներէից վեցը նամակ են, գրուած 1787, 1788 (2), 1789, 1798 եւ 1803 թուականներին, երկուսը վերաբերում են Յակոբ Առաջնորդի կտակին գրուած 1793–1795 թուերին, մէկը մի նամակ է ուղղուած իրեն, որ թուական չունի, իսկ վերջինը իր կառուցած Բաղնիսի արձանագրութիւնն է, որ կրում է 1806 թուականը:

Ստորեւ բերում ենք նամակների համառօտ բովանդակութիւնը, իսկ երկուսը, որոնց մէջ խօսք կայ իր կրած նեղութիւնների ու վիճակի, ինչպէս եւ իր նոր հիմնած տպարանի մասին, ամբողջութեամբ ու նաեւ Բաղնիսի կառուցման արձանագրութիւնը:

Այս գրութիւններում մեր կողմից բացուել են միայն կրճատագրերը, ուղղուել շատ ցայտուն տառասխալները եւ փոքրատառերը դարձրել մեծատառ, իսկ բարբառային բառերը թողնուել են նոյնութեամբ:

1. Գրուել է 1787 թուին նախայ ամսի Ժ.ումն (28 Յունիսի), Մաղրասում, ուղղուած է Յակոբ Առաջնորդին: Գրում է որ 1786 թուին ստացայ քո օրհնութեան թուղթը Շիրազում, բայց ժամանակի, անպաստ պատճառով, չկարողացայ ժամանակին պատասխանել, ուստի հիմա եմ գրում:

Նամակն ամբողջութեամբ բերում ենք վերջում:

2. Գրուել է 1788 թուի Ուլդան ԻԳ.ում (6 Փետրուարի), մեծ մասամբ վերաբերում է տեղի անց ու դարձին եւ քահանաների միմեանց հետ ունեցած տարաձայնութեանց:

3. Գրուել է 1788 թուի Ուլդան ԻԷ.ում (10 Փետրուարին), նախորդ նամակի օրինակն է, վրան աւելցուած մի այլ գրութիւն եւս, որ դարձեալ մեծ մասամբ վերաբերում է տեղի անց ու դարձին եւ քահանայի վախճանումին:

4. Գրուել է 1789 թուի Ուլդան 19ին (2 Փետրուարին), ուղղուած Յակոբ Առաջնորդին, որի վերջում խօսում է իր հիմնած տպարանի մասին, եւ Յակոբ անունն էլ գրուել է թռչնագիրով ու տպարանի տառերով: Նամակը ամբողջութեամբ բերում ենք վերջում:

5. Նամակն ուղղուած է Յարութիւն եւ Գրիգոր վարդապետներին, գրուել է 1798 թուին Համարա ԻԱ.ին (6 Դեկտեմբերին): Նամակի շուրջ մէկ էջն է գրուած Շմաւոնեանի ձեռագրով, ինչպէս եւ հասցէն եւ ստորագրուած իր կողմից: Գլխաւոր բովանդակութիւնը իր կատարած աշխատանքների, ինչպէս եւ վանքին նիւթապէս օգտակար լինելու մասին է:

6. Նամակն ուղղուած է Յարութիւն առաջնորդին եւ յաջորդ Գէորգ Արքեպիսկոպոսին, գրուել է 1803 թուի Թերայ ամսի 7ին (23 Սեպտեմբերին), ամբողջութեամբ իր ձեռագրով է գրուած: Վերաբերում է վանքի նուիրակի Հնդկաստան գնալուն ու դրամի հանգանակման, նաեւ խօսում է քահանաների վէրգու վճարելու եւ ամուսնացողներից ի նպաստ վանքին նուէր ստանալուն ու նաեւ տեղի անց ու դարձին:

7. 8. Երկու գրութիւններ վերաբերում են Յակոբ Առաջնորդի կտակակատարներին, գրուած Յարութիւն Յարութիւնեանի եւ Յարութիւն քհնյ. Շմաւոնեանի կողմից, առաջինի ձեռագրով եւ ստորագրուած երկուսի կողմից: Գրութիւնները կրում են 1793 եւ 1795 թուականները, գրուած առաջինը Համարա 19ին (4 Դեկտեմբերին) եւ երկրորդը ովդան 12ին (26 Յունուարին):

9. Նամակ է գրուած Յարութիւն քհնյ. Շմաւոնեանին, նորընծայ առաքել Մարկոսեանի կողմից, իր զոքանչի զաւակներին հաղորդելու համար, որ թուական չունի: Այս թղթապանակում կայ նաեւ Շմաւոնեանի կողմից, ի յիշատակ իրեն կառուցուած Բաղնիսի արձանագրութիւնը, որն եւս բերում ենք վերջում:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Ա. ՆԱՄԱԿ

Արքագան եւ սրբակրօն ՏՆԷ. Յակոբ Արքեպիսկոպոս եւ Առաջնորդ պայծառագոյն գաւիմ Նոր Զուղայու

Աստուածարեալ վարդապետ

Բաղցրութեամբ ըստացայ թուխտ օրհնութեան Սրբայգանիդ գրեցեալ ի յամսեանն Դամա 4 (20 Հոկտ.) եւ ընկալայ ես ի քաղաքն Շիրազ յամի Տեառն 1786 Համիրայ Յունն (21 Նոյեմբ.) հանդերձ նամակ օրհնութեան Սրբայգան Հայրապետին մերոյ նախապէս ցնծացաւ սիրտ իմ լսելով լուր առողջութեանն պատուելի անձին քոյ եւ որպէս գիտես սրբայգանդ որ ի տարբերութիւն ժամանակի յարջորդէր զանազան ձախորդութիւնք ճանապարհորդաց, այսպէս եւ ինձ հանդիպեցաւ բազում նեղութիւնս եւ անձկութիւնք վասն այն որ ոչ կարացայ ի նմին ժամու պատասխանել առ Սրբայգանդ իմ, վասնորոյ հայցեմ ի քէն ներումն շնորհես եւ մնամ բոլորով սրտիւ ցանկութեամբ լսել հանապազ լուր զառողջութեան սրբազանիդ եւ յաջութեամբ ընդ

ամենայն դործս բարիս: Վասն փոքրագոյն պարտն իմ որ պարտեմ վճարել առ սրբազանդ եւ Շիրազի քան պատուիրէլ ամ քէնակալին իմոյ պրն. Յարութիւն խաչատուրին, որ յաղնիցի առ քեզ վասն (?) ակն ունիմ զի ստացեալ իցես նոյն դրամն ի ձեռանէ նորա, եթէ ոչ յաղնեմ զի ի նմանէ անթերի ստանաս եւ այլն: Տխուր է յիս պատմել առ սրբազանդ զանազան ձախորդութիւն եւ յատկապէս թշուառութիւն որ հանդիպեցաւ եւ օրրստօրէ պաշարեցին ինձ ելանելն իմ Շիրազի մինչեւ այս յօրում, եթէ պատմեմ յերկարի յոյժ եւ զզվեցուցանեմ ունկն պատուականութեան քոյ, իսկապէսն տոչորեցոյց սիրտ իմ վասն անյարմար արարողութիւնն պատուական յառաջնորդին մերոյ, որ բարց կոնդակով առաքեաց յիս աստ, թէպէտ գոհանամ ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Բրիստոսէ, որ առանց նորին կոնդակաւ ես պատրաստեցի ճանապարհն իմ եւ հասայ ի գազաթ հանգստութեան իմոյ, այլ երբ մտածս անկանի կարծեմ զի գործն այն է յոյժ դժուարակիր եւ դուրակարգից, վերջապէսն կատարածն մտածելով համարեմ գոլ բաժին անբախտութեան իմոյ եւ այնու կամ եւ սպասեմ ի տուէ եւ ի գիշերի շնորհ օրհնութեան եւ պահպանութեան սրբազանիդ իցէ ի վերայ իմ զի նսովաւ մխիթարեսցի հոգի եւ մարմին իմ եւ մոռանայցեմ զամենայն անցեալ տառապանք իմ եւ զոր լինելոց է ի ապագայէ ժամանակի յորում տէրն ամէնից միայն գիտէ. բաւ է:

Լուր պատուելի ժողովրդեան աստի կան ամենեքեան հասարակապէս առողջ եւ սպասեն օրհնութեան սրբայգանիդ եւ քաղցր է ինձ ասել զի կատարելապէս գոհ եմ ի սոցանէ զի հասարակապէս թէ սիրով եւ թէ գործով մխիթարեցին ինձ եւ վերանորոգեցին տառապելութենէ իմմէ, աղաչեմ զԱստուած զի յիշեցի շնորհ իւր սուրբ ի վերայ պատուելի ժողովրդեանս այս մէկ եւ հաստատեսցէ ամենայն գործոց բարեաց, նոցա պարգեւեցէ յաջողութիւնս բազում: Յաւել քան զայս միշտ ցանկամ սրբազանիդ օրհնութիւն²... շնորհն, որ ի վերայ իմ պահէ... սրտով: Յանկամ փառաւորիս պատուական անձիդ քոյ ի փառս եւ պարծանս ինձ եւ ամենեցուն:

Գրեցաւ Մաղրասումս յամի Փրկչին մերոյ 1767 Նախայ Ժ.ումն:

Արքազանիտ միշտ հմազանդ ծառայ
Ժամաբար Յարութիւն Շմաւոնեան

Բ. ՆԱՄԱԿ

Սրբազան եւ Սրբակոն Տեառն Յակոբ³ Արքեպիսկոպոս եւ Առաջ-
նորդ պայծառագունեղ գահին Նոր Զուղայու,
Աստուածարեալ վարդապետ⁴

Զյետին թուիտ նուաստութեան իմոյ առ ի սպաս մեծութեան քում
ի մուտ ամսին թիւն 1787էն եւ Տին որ օրինակ նոցին ի յայսմ ծրարեալ
եղի, զի յուս ունիմ յառաջ քան զայս ժամանեալ իցէ ի սպաս տէրու-
թեանդ քանզի կրկնապատելս հարկ եղեւ վասն տխրութեան ի մէնջ
դիպելն եւ ձախորդութիւն մեզ կրելն, իրաւ յոյժ տրտմեցայ վասն
Քրիստոս հանգուցեալ Ոսկատուր վարդապետին կեանցն վճարելո
վասն տանտ սպասաւորելն-յոյժ սր(տ)ցաւ էր եւ կամէր, կամք Տեառն
օրհնեալ եղիցի եւ զլուս պատուական քոյ կայցէ, քանզի լինել ողջու-
թիւն զլիսոյ անդամք ի հանգստի կան: Նաեւ ի գալստեան տեարք աւաք
տէր Կարապետ եւ տէր Թադէոսին շնորհագեղու կոնդակաւ տէրութեանդ
հովանաւ, որոյ յոյժ ուրախ եղեւ եւ ցնծութիւն հոգւոց մերոց, թէպէտ
ի մէջ օրհնութեան ոչ երբեք արժանի համարել նուաստս յիշեցուցանել,
բայց զայն եւս գոլ բաժին տարաբախտութեան իմոյ, որ մինչ զայն
վայր ոչ էր տեղեկացեալ տէրդ իմ ուր լինելս, թէպէտ հայթհայթեցի
նուաստ կրօմ եւ ապաստանելով օրհնութեանդ, որ ի ձեռնին իմոյ է բայց
ակն ունէի հրաման տէրութեանդ հասանիցէր որ նովաւ վերայ նորոգէի
եւ տրտմեալ ի տարրանջատ վայրէս մխիթար լինէի եւ ալլեւս յոյս ի
տէր, որ մինչի ժամանեալ ստրուկ ծառայական նոյն գղանելոց եմ
որպէս ցանկամս յառաջ քան զայս թէ տէր կամիցի:

Թէպէտ յառաջ քան զայս վախճան կենաց տէր Ոհաննէս տէր Ներ-
սէսին ազդ է եղեալ ի սպաս սրբութեանդ, բայց որպէս լինելն ի կող-
մանէ նուաստութեանս ոչ էի գրեալ, ահա աղաչեմ որ յետ հանգուցեալ
տէր Ոհաննէսին ստրուկ ծառայեացդ ծառայ տեղակալ աւաք քահա-
նայութեան Մանդրասիս հայոց ի վերայ այսմ մտածողութեանս մինչեւ
հասանիցէ հրաման սրբութեանդ քում եւս վասն միայնակեցութեան
իմոյ ըստ բնականէն երկնչելով տէր Մարտիրոս Դաւթեան պատահե-
ցաւ տեղս քանի աւուր պահեցի վասն օգնական լինելոյ մինչ հասին ի
վիճակիս քահանայք վերոյ գրեալ տեարք, ըզտէր Մարտիրոսն ար-
ձակեալ զնաց, թէպէտ տեղիս բնակողք ըզ տէր Մարտիրոսն յոյժ
սիրէին, բայց հրաման մեծիդ ոչ ոք իշխեաց ի ընդիմանալ այսքան
առ այս: Աստանօր դարձուք զկացութեան երիս, քահանայիցս թէ-
պէտ մինչ երեւին եխբայրք այսինքն տէր Կարապետ եւ տէր Թաթէոսն

3. «Յակոբ»ը գրուած է տպագիր խոշոր հաւքագրերով եւ վերեւում:

4. Տպագիր մեծատառերով է խփուած:

նայելով տխրութիւնս իմ եւ տէր յոյժ պարտուց գոլովս մխիթարեցաք ի վիճակի աստ մնալոյ եւ ընկերակցիլ ընդ սոցայ թէեւ ունին սովորութիւնս պատուելիք Մաղդասիս բնակողքն ընդունիլ մինչ երիս քահանայս, բայց ի պատճառ պարբերութեան ժամանակիս պակասեցան յոյժ նշանաւոր անձինք վասն մեր հովացեալ մեղացն եւ որ կան այժմ բարձրելոյն զօրութեամբն բարեխօսութեամբ սրբայգնասուրբ տէրտ իմոյ երկար կեանս պարգեւեացէ զի բազմաց մխիթարիչ եւ մեզ եղիցին:

Եւ որպէս ճանաչելով նուաստութիւնս իմ այսպէս պատմեցի մինչի այս վայր եւ որպէս բարիոք գիտեմ յատկապէս մարդասիրութիւն քոյ եւ բարեպէս հով(ու)ապետութիւն քո այսպէս կամ եւ սպասեմ եւ միանակ ի քէն ակն ունիմ զի նայելով նուաստութեանս եւ աղքատութեանս իմ եւ տէր մանչաց լինելն իմ հոգայցես որպէս հոգաս ամենայն քահանայից ի հօտի հով(ու)ապետութեանս քոյ եւ հրամայեցես որ ոք պաշտօն ժառանգութեան իմոյ որ հաջոյնեցի կամաց սրբութեան քո թէպէտ հասկ (?) եւ իրաւունք ի յայսմ վարկենիս ոչ բաւականայ երից քահանայից, այլ ի պատճառն բարեպաշտօնութեան մնացորդ ժողովրդոց, տայ տեղի մնալ աստի եւ այլ ամենայն քահանայից նոյնգոյնակ եւս այնց (?), ուրում փափագին խաղաղութեամբ կեանս ունել, վասն զի ցանկալի է զի աղքատութեամբ մնալ աստի քան հարստութեամբ այլ տեղիս, այլ այս ամենայն ի կամս տեառն իմոյ կախեալ կայ եւ ես պատրաստ եմ հնազանդիլ հրաման սրբութեան քոյ: Եւ վասն կաց(ութեան) երից քահանայիցս երբէք ոչ երկբայիմ զի գրեցեալ գրեմք տէր կարապետին եւ տէր Թաթէոսին որդօվեալ կարէ սիրտ քոյ, ես ունիմ ի սրտի իմոյ տխրութիւնս մեծ եւ ամօթանք յոյժ ի վերայ անցիցն որոց անխրատից եւ անդուռ բերանից յարան (?) իւրք պատճառս ոչ գտանիւր եթէ ոչ ի խառնուածք սեբական սեւ մաղձից բնութեան ուր յինէն ոչ է կարելի փոխարկել մարդոց այսպէս բազմաւ ջանիւր եւ միջնորդութեամբ ոմանց ի ժողովրդենէ արկեալ թէ հնար ինչ իցէ իբր տղայական կերպիւ շարժմունս անյիշելի լիցի ի յատեան սրբութեան մեծիտ, տխուր է յիս ասել, որ թէպէտ աշխատեաց յոյժ այլ կալայ ոչինչ այսքան առ այս:

Այլ եթէ բարձրութիւն քոյ կամի ընդունիլ խնդրածս իմ բառցէ ի մէջ ինքնակալ զօրութիւն եւ ինքնակամ արարմունքն եւ յատկապէս հրաման լիցի զի արգելայնացէ ձեռք քահանայից մխելոյ ումեք յատկապէս քահանայի, զի նովաւ կալ եւ մնալոյ մեզ ընդ ամենայն գործս բարիս, որում վայելէ քահանայից տան, վասնզի քաղաքս ունի բնակիչք աղքատք թէպէտ երկուղ ատենի մեծութեան քոյ, ի սիրտս երկուղածացէ մերձ այլ ի սիրտս բնութեան բարկացողաց յոյժ յեռի եւ որք շարժունս բնական խառնուածոց ունին ուր եւ են անկարգօրէն հե(տ)եւին յատ(կ)ապէս ի քաղաքիս այսմեկ ամօթանք մեծ է յատկապէս մեզ քահանայից եւ յազգս հայոց թէպէտ յիշեալ է ի վասն կարգելոյ զիս

տեղակալ առաք քահանայի ոչ թէ ցանկութիւնս այլազան կարծի է հաւատայ ինչ որ ոչինչ է թէ վասն յիշեցուցանելոյ ի սպաս սրբութեան քում: Եւս տեղիս պատուական ժողովրդոց որպէսութիւն յայտնեմ շնորհիւն Աստուծոյ եւ աղօթիւք սրբազանիս կան ամենեքեան ողջ եւ առողջ եւ սպասեն միշտ օրհնութեանդ եւս առաւել տոհմօք օրհնեցեալ ազգաօք պատուեցեալ ամենայն բարեպաշտութեամբ զարդարեալ հայր սրբոց եւ այրեաց յատկապէս ազգիս հայոց բարեխօսութեամբ Աստուծով զօրացելոյս Շահմիր Սուլթանումն եւ սէր սորա յատկապէս առ սրբութիւն քոյ ով կարէ պատմել եւ մինչ գրէ ոչ է բաւական տրոհել զգիրս եւս առաւել Աստուծով զօրացեալ ուր այնքան որպէս վեհօ պատուական քաջ գիտես քան զայն որ ես գրեմ: Այլեւս ինչ գրեցից վասն մերոյ մխիթարելոյ աղազաւ որոյ գրեմ մինչ վէրք սրտիս կապետասցին ուրէ կամք մինչ ցաւ սրտիս հաշուցից ուրէ սիրտ: Յաւել քան զայս եւ Յունուարի թվին Ի՛ (27) ումն Ազնիւ աղայ Շահմիր Սուլթանումն կատարէց հրաման սրբութեան քոյ այսպէս կարգեց պրն. Յարութիւն Յակոբի որդի եւ ուր թող պրն. Յակոբն սբ. տանդ կողմանէ վաքիլ, որպէս վեր ուրախացակ, որ էմպէս քաղցր զաւակն ի կողմանէ տանի վերակացու կարգեցաւ, թէպէտ տեղիս պարոնիքն ուրէնց սովորական ջունթումն (?) յիշեցին, որ հրամանոց իմացում կտան, որ հրամանքտ պիտի կառավարչացն գրես տանդ վերակացու տեղիս կողմանէ, այլ տաժայ հրամանաց կամացն. բայց հրամանքտ պիտի լաւապէս հաւատաս, որ էսօր ինչ լինելն բոլորն այս օրհնելոց կառավարութիւնումնայ, բայց եթէ յատկապէս պրն. Յակոբի ձեռումն կենի մշտնջենական քաղցրութեամբ բանն կզնայ եւ մխիթարական ստնումն (?) կելնի, էլ սրբութեանդ կամացնայ տաժ, էլ ինչ կրկնեցից վասն վերոյ գրեալ քահանայից կողմանէ, յաւել քան զայս ցանգամ բարին, քանզի արարած օրհնեն զարարիչն եւ ես կալով (?) մնամ պատրաստ հնազանդելոյ քաղցրագուն հրամանի տեառնդ իմոյ:

Եւս ամենայապաժառ Անուն մեծիտ ճնճղայգրով շարեալ ի վեր, նախ յաղազս պաշտառութեան անուանդ, երկրորդ ընծայեցի նորոգ կազմեալ տպարանի իմոյ գրեանքն տեսցես, վասնզի յոյժ աշխատիմ ի վերայ բանիս եւ յոյս աղօթիւք ապաւենութիւնս է սուղ ժամանակում Աստուծով աւարտեցի գիրքն սպաս գալոյ է, բայց թէ սորա պատկեր, թէ ճնճղայգիր, թէ գլխայգիր, թէ նոտր, թէ բոլորգրէրն նուաստիս ձեռօքն եւ մին աշակերտի իմ շինուի, թէ կապարին ձուլէլն, թէ ձուլելոյ զալիպն⁵ շնորհօքն Յիսուսի եւ աղօթիւք սրբայզանիս նուաստս եմ շինեալ, վասն այն քանի հատ եղի արգումն⁶ զի տեսցես ուրախ լինիս ի վերայ բարի գործոյ, բաւ է մեծի վեհափառութեանդ:

5. Ղալիպն – Կաղապարն (մայրերն):

6. Արգումն – Խնդրագրումն:

Մադրաս ովդան 15 թիվն 1789 – ովդան 19⁷
 Սրբազան հորս միշտ հնազանդ
 Ծառայ ժամարար Յարութին Շմառնեան
 Բաղնիսի կառուցման արձանագրութիւնը

*Ձուներմ նուէր արդէնաւոր գոլոյ
 Առ ի ընծայել իմ կարգակցաց,
 Վասն այն Բաղնիս մաքրիչ մարմնոյ
 Թողում նոցա յիմոց արդեանց:*

*Եւ որ եղնէ սա նախանձու,
 Զրկեալ լիցի հարց օրհնութեանց,
 Իսկ պահպանիչ երկար դարու,
 Լիցի ծնողաց իւր օրհնութեանց:*

Ի Մադրաս յամի Տեառն 1806 Շրաթ 15

Յարութիւն քննյ. Շմառնեանի գրած առաջին նամակի թուակա-
 նից անպէս է երեւում, որ նա Շիրազից Մադրաս է գնացել 1786 թուի
 Նոյեմբեր 21ից յետոյ, մինչդեռ մեր գրականութեան մէջ միշտ գրուել
 է 1784 թիւը: Այդ նամակում, որ ամբողջութեամբ բերինք վերեւում.
 ասում է.

«Բախտ օրհնութեան սրբազանիդ գրեցեալ ի յամսեանն Դամայ 4
 (20 Հոկտ.) եւ ընկալայ ես ի քաղաքն Շիրազ յամի Տեառն 1786 Հա-
 միրայ 6ումն (21 Նոյեմբ.)»:

Այս նամակից պարզւում է, որ նա Շիրազից գնացել է Նոյեմբերի
 վերջերին կամ Դեկտեմբերի մէջ 1786 թուի:

Թէեւ ցանկալի էր որ այստեղ բերէինք բոլոր նամակները, բայց
 ժամանակի սղութեան պատճառով, դա թողնում ենք մի ա՛յլ ժամա-
 նակի: Յոյս ունենք որ այսքանն եւս, մի փոքր աւելի լոյս կը սփռնի
 նրա կենսագրութեան վրայ, յօգուտ նրա անցեալով հետաքրքրուող
 բանասէրների եւ ի նպաստ մեր մշակոյթի:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

7. Նոյն նամակի մի ա՛յլ օրինակը գրուել է ովդան 19ին: